Šedesáté roky

Zlomem ve Vaculíkově životě byl čtvrtý sjezd spisovatelů v šedesátém sedmém roce, kde vystoupil s projevem, který znamenal do té doby nejtvrdší odsouzení režimu u nás. Co tato událost znamenala pro vás?

Víte, ono to začalo mnohem dřív, už po dvacátém sjezdu v Rusku, jak jsem řekla – a od té doby se Vaculík všude, v rádiu, v Literárkách, střetával se zákazy a omezeními a pořád za někoho anebo za něco bojoval... Měl například takovou epizodu na východním Slovensku, objevil to tam Ivan Klíma, když psal knížku reportáží Mezi třemi hranicemi. Řekl Vaculíkovi: Musíš tam jet s mikrofonem a natočit to. Ti lidé tam na slovensko-polsko-ukrajinském pomezí žili ve strašných poměrech, bylo to, jako když někdo odepíše kus země... Straničtí předsedové tam byli bývalí konfidenti z doby maďarsko-německé, obsadili všechny funkce a zadržovali třeba hrdinovi od Dukly penzi, protože prý byl prohlášen za mrtvého. Největším násilím na lidech bylo vyučování v ukrajinském jazyce. Rodiče ukrajinsky neuměli, mluvili rusínsky – což úřady potíraly, proto rodiče chtěli, aby děti byly vyučovány slovensky, aby mohly pokračovat dál ve studiu na vyšších stupních. Učitelé a úředníci tam dostávali menšinový přídavek, byli na tom finančně zainteresovaní.

Vaculík tam byl několikrát. První natočené materiály, nevysílatelné, byly předloženy ÚV KSČ, seznámil se s nimi i Novotný. Pak tam byla z Prahy vyslána vládní komise, aby uvedla věci do pořádku. Když jsme tam přijeli na dovolenou, do Uliče, lidé nám o tom řekli. V rozhlase se nic z toho nevysílalo, jen pořad z krásných pravoslav-

ných hrdelních zpěvů, ten mi utkvěl. Vaculík pak o návštěvě Uliče napsal do Literárek krásnou reportáž, jmenovala se Zpráva o svatbě.

Stačí položit vedle sebe Rušný dům a Sekyru, dvě knížky, jejichž vydání od sebe dělily tři roky, aby člověk pochopil, jak rychle se proměna ve Vaculíkovi odehrála. V Rušném domě mu dost věcí vadí, ale chce je vyřešit na půdě režimu. V Sekyře se s ním rozchází, velmi tvrdě, a vyhlašuje, že mu napříště chce jen škodit, protože ho považuje za nelidský.

Když psal Rušný dům, a hlavně když ho potom pořád předělával, aby knížka mohla vyjít, myslel si v té své věrnosti, že druzí mají pravdu, když mu pořád říkají, že se mýlí. Když jsem si tu knížku přečetla, zjistila jsem, že jsem tytéž věci prožívala úplně jinak... Vnitřně sám se sebou tehdy stále bojoval, nedokázal se zařadit. Až posléze se osvobodil.

Nejnebezpečnější pro každý špatný režim bývají lidé, kteří berou věci vážně. Jejich vyzrání a přerod mohou trvat dlouho, ale jsou definitivní, protože v nich není prostor pro nějakou hru, kalkulaci, koketérii.

Za ty roky Vaculík nashromáždil kritických – a neúspěšných! – materiálů hodně. Taky já jsem mu pořád vykládala, co jsem kde sesbírala – takže se nakonec rozhodl, a nic mně neřekl!, že na sjezdu spisovatelů vystoupí s kritickým projevem. Jeho kamarádi tlačili na to, aby byl před sjezdem do svazu přijat – aby tam mohlo vystoupit víc lidí s pokrokovými názory. S Ivanem, Sašou a Dušanem Hamšíkem se pak dohodli, že něco připraví. Vaculík ale ani kamarádům neprozradil, o čem bude mluvit, aby ho od toho nezrazovali.

Tenkrát jsem se hodně věnovala semaforskému klubu, pořád jsem byla z domu. On zatím doma psal projev. A už běžel sjezd, a on to pořád neměl napsané... A už mu volali, už přijel řidič, kterého mu někdo z organizátorů poslal. A já jsem mu říkala: Prosím

BYGNINGSSKIFER - HAGEHELLER
OG TAKSKIFER AV ALLE SORTER
VOSS SKIFERBRUD A/S
BERGEN
Postboks 1180. Tlf. 13 527

Løssalg kr. 1.00

50 ØRE

NATIONEN

Nr. 286 — 81. årgang Lørdag 7. desember 1968 Landsm.postens 72. årg.

ALFA DRIKKEKAR Mod. W
Det nye emaljerte drikkekar for STØRFE — UNGFE — SVIN
● Ø. odsene i formen.
● Hygienisk i utførelsen.
● Arbeidsbesparende.
● Intet vannspill.
● Rimelig pris.
ALFA-LAVAL
Bergen · Hamar · Harstad · Sandnes · Trondheim · Tønsberg

Folket venta det av oss, og vi heiste opprørsfana

Ikkje råd å dikta under sensur, hevdar den tsjekkoslovakiske forfattaren bak „2000 ord"

Ludvík Vaculík med frue.

Den tsjekkoslovakiske forfatteren Ludvík Vaculík er i byen, hovudmannen i forfattaroppreisten som førde fram til demokratiseringa i Tsjekkoslovakia, mannen som forma dokumentet «2000 ord», det som vekte slik harme i dei landa som okkuperte Tsjekkoslovakia i august-dagane. Han er her som gjest hos Den Norske Forfatterforening og Det Norske Samlaget som i desse dagar gir ut den frittalande prisromanen hans, «Øksa», på norsk.

Det glimtar fort og humørfylt attom brilleglasa til den tettvaksne karen som elles er fylt av ei ro og ein optimisme som gjer godt langt innpå sjela.

— Men det forundrar oss ikkje lite at det var forfattarane som måtte gå i brodden for ei demokratisering i Tsjekkoslovakia!

— Det høyrer med til tradisjonen vår at sjølvstendekampen er ein kamp for heimemålet. Derfor ventar folket at forfattarane skal gå i brodden i ein frigjeringsstrid, for det er først og fremst vi som dyrkar målet.

For ein forfattar seier det seg sjølv at han måtte ta opp kampen mot ufridomen. Han kan i lengda ikkje dikta under sensur. Og forfattarane kom lett på talefot med folket, fordi dei kunne tala i ein språk som folket for-

Fortsatt side 20

Norské noviny v prosinci 1968 píší o Vaculíkově návštěvě
(po vydání překladu Sekyry)

Sekretariát Klubu spřízněných duší
při divadle Semafor u nás v kuchyni
(léta 1967–1972)

tě, co to vůbec píšeš? Viděla jsem, jak je z toho rozčilený. A on na to řekl: Co do mě dvacet let hučíš!

Jak mi tuto větu řekl, začala jsem o něho mít strach. Byla jsem zbabělá, věděla jsem, že když něčemu věří, je schopen jít za tím jako beran. Představovala jsem si, jak ho zavřou, a co já budu dělat s dětmi. Ale dopsal, odvezli ho, na poslední chvíli...

A co bylo potom?

Já si pamatuju toto: měli jsme ten den v rádiu schůzi Semafor klubu. Bylo to v podvečer. Doktor Beneš, člen výboru, byl najednou volaný k telefonu, vrátil se a řekl: Paní Vaculíková, něco se děje s vaším mužem – ale nebojte se, všichni budem při vás. Tím sezení skončilo, hned jsme se rozešli. Když jsem přišla domů, Vaculík ležel, strašně ho bolela hlava. Volal Pavel Kohout – to jsme se ještě neznali, oni se vlastně seznámili až na tom sjezdu – a taky mi řekl: Nebojte se, my se o vás postaráme.

Ujišťovali mě, že mně pomůžou, protože všichni očekávali, že Vaculíka zavřou. Asi v jedenáct večer volalo ÚV KSČ. Aby se Vaculík dostavil druhého dne v devět hodin ráno na schůzi stranické skupiny svazu spisovatelů.

Kdy jste si vy sama jeho projev přečetla?

Až druhý den. Předtím mi ho nedal a večer už jsem ho nechtěla budit. Ale od druhého dne se začaly dít věci, i u nás doma, kam najednou začali proudit lidé, dopisy, telefony... Všichni chtěli, abychom jim ten projev poslali, nabízeli nám podporu... Byli mezi nimi ale i fízlové.

Jak jste je poznali?

Jistotu jsme získali až o pár měsíců později, během Pražského jara. Přišli třeba dva, jeden takový železničář a druhý jakoby intelektuál, s brýlemi se zlatými obroučkami, a nabídli Vaculíkovi, že když jim

dá text k rozmnožení, začnou ho vkládat do novin v trafikách. Vaculík jim souhlas nedal, řekl: Co uděláte, je vaše věc. A přehrál je na mě, abych to s nimi vyřídila sama. Vaculík totiž nikdy s nikým nechtěl mluvit, on návštěvy vždycky poslal za mnou do kuchyně. Říkal: Všechno, co jsem chtěl, to jsem už napsal, víc vám nemůžu říct. A o žádných dojmech s nimi nemluvil.

Ten s brýlemi, řekl mi, že se jmenuje Pták, pak chodil za mnou, za Pražského jara, sám, a viděl, jak jsem strašně žila politikou, celým tím uvolňováním společenským... Dělala jsem plány, jak v Semafor klubu vybudujeme síť poboček po celé republice, na Moravě, na Slovensku, jak rozšíříme besedy a klubové večery, jak budeme posílat magnetofonové pásky. Ptáka to ohromně zajímalo, až do srpna osmašedesát.

Pak jednou přišel, ale lidi dole v domě nás zapřeli, řekli mu, že jsme na Moravě. Uviděl však na schodech malého Jana a poznal v něm Vaculíka. Tak přišel nahoru – a rovnou se mě zeptal, jestli budeme emigrovat. Já jsem mu řekla, že v žádném případě – a pak se stalo toto: vypnul v kapsičce nějaké zařízení – to dělával i jindy, ale tentokrát mu záleželo na tom, abych viděla, že to dělá – a řekl mi: Vařte kafe. A pustil mi z nějakého pásku, co tam namluvil a co přinesl s sebou: svou životní historii, příběh o tom, jak ho na vojně už někdy ve třicátých letech získala pro spolupráci sovětská NKVD, jak prodělal teroristický výcvik, jak se učil v lomech střílet. Ale pak, ještě koncem třicátých let, když museli odpravovat lidi a jeho spolupracovníci začali mizet, dostal prý strach, chtěl spolupráci přerušit. Nenechali ho ale odejít, popisoval tam jejich metody... Popisoval, i jak byl jako komunista v koncentráku, s Josefem Čapkem... A když se z Německa vrátil, samozřejmě jeho spolupráci oživili – a nasadili ho na spisovatele. Říkal mi různá jména: Géza Včelička, Vašek Káňa, na tyto lidi byl nasazen.

A teď tak seděl u mě v kuchyni, byl začátek září šedesát osm, a říkal, že by chtěl zemřít přirozenou smrtí. Radil mi, abychom

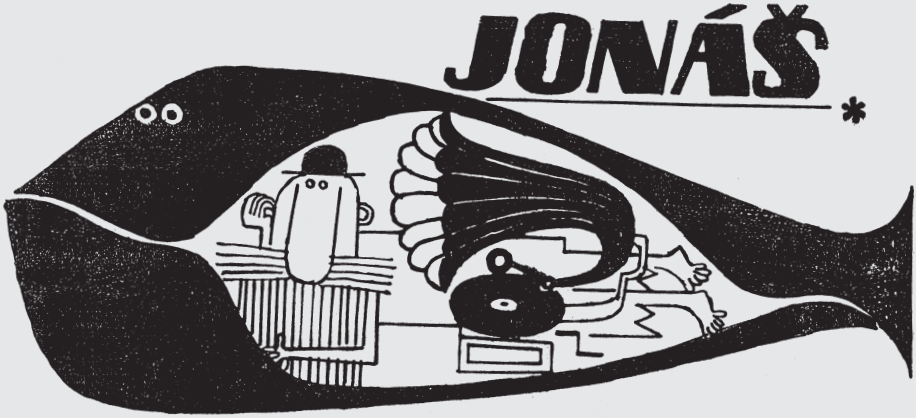

NEPRAVIDELNÍK KLUBU SPŘÍZNĚNÝCH DUŠÍ
PŘI DIVADLE SEMAFOR

Hlavička našeho klubového časopisu

odjeli, protože prý si neumíme představit, co oni dokážou. Ptal se: Vy si myslíte, že nejste hlídaní? Pojďte, já vám ukážu. Zavedl mě k oknu a ukázal mi na chodníku pána v kožené bundě, který tam postával... Vyprávěl mi o prokurátorovi Vašovi, co soudil Heliodora Píku a ostatní slušné lidi. Nakonec se se mnou rozloučil. Řekl, že se už neuvidíme. Pak jsem od něho dostala pohlednici z Německa.

To jsme se ale dostali dost dopředu. Jak vypadaly vaše kontakty s tímto člověkem po spisovatelském sjezdu?
Tehdy na mě býval naštvaný. Když třeba Vaculíka vyloučili ze strany, měl Pták zjistit, jestli Vaculík počítá, že ho vezmou zas zpátky. Já jsem řekla: V žádném případě, ten je rád, že vypadl a nebude s tím už mít nic společného. Pták to nahlásil. Když po lednu šedesát osm byli vyloučení komunisté rehabilitovaní a vracely se jim legitimace, Vaculík se rozmýšlel, zda tam má jít. Kamarádi mu řekli: Vždyť jsme dostali za pravdu a vítězství se nesmí zahazovat! Nechtěl se od nich odtrhnout, tak šel s nimi... Pták se potom na mě rozčilil: Proč jste mi to říkala?

Co jste si vy sama o Vaculíkově projevu myslela?
Mně se to, co tam řekl, líbilo. Odpovídalo to mým představám.

Kde jste prožili srpnovou okupaci?
Byli jsme v Brumově. Spali jsme u paní učitelky, Vaculík u bratrance Ludvíka Kozáčka. Ráno nás vzbudil kamarád našich kluků Zdeněk Ptáček: „Rusi jsou tady." Vzápětí přišel Vaculík, kterému to zatím taky někdo řekl... Šli jsme společně ven, do polí. Nemluvili jsme, protože na to nebylo slov, jenom jsme vedle sebe šli a ani jsme neuvažovali, co bude, nic. Takovou tíhu beze slov jsme nesli.

Ještě ten samý den přišli k paní učitelce brumovští manželé, lesáci, a řekli Vaculíkovi, že se k nim může schovat, že ho budou

živit. Poděkoval, ale nepřijal to. Pořád chodil někde venku, v lese, sám. A myslím, že už tehdy pochopil, že je to na moc dlouho. V těch dalších dnech, kdy Karolek Sidon s dalšími v Praze vylepovali letáky a rozjížděli nezávislé Literárky, byl Vaculík mimo, jenom mezi nejbližšími. Jaksi si celou tragédii hluboce uvědomoval.

Pak jsme odjeli k Marii Bílkové do Jaroslavic u Zlína, kde nás několik dnů schovávali. Pořád jsme měli puštěnou televizi... Potom jsme se přesunuli do Spešova. Tam chtěl každý Vaculíka pozvat, aby řekl, co se děje, a co myslí, že se bude dít. Všecko se to odbývalo v soukromých bytech. A tam za námi taky někdo poslal auto z Brna, s doprovodem – myslím si, že to byl snad Jaroslav Šabata. To bylo asi třicátého srpna. Museli jsme se vrátit do Prahy, protože kluci šli do školy.

Bylo jasné, že Pražské jaro je u konce. Co jste si myslela, že bude dál?

Já jsem si od počátku říkala, že Rusové „jaro" asi nějak zpacifikují. Takže mě to zas tak moc nepřekvapilo. Věřící komunisté okupaci prožívali strašně, ale pro mě to bylo vlastně jakési zadostiučinění – že teď se lidi konečně vzpamatují a pochopí, s kým mají tu čest.

Dva tisíce slov, text, který byl několik týdnů předtím symbolem naděje, se přes noc stal záminkou k rozpoutání nenávisti. Okamžitě se objevily hlasy, na sovětské i české straně, že to byli nezodpovědní lidé jako Vaculík, kvůli nimž ruské tanky přijely. Měl Vaculík nějaké období, kdy sám v této věci o sobě pochyboval?

Že by si nějak připouštěl, že něco způsobil, to ne. A já jsem si to taky nemyslela.

Představuji si, v jakém rozpoložení asi Dva tisíce slov v červnu šedesát osm psal. Ruský útok si nejspíš nedokázal představit,

nemohl ho však ani vyloučit. Buď věřil stoprocentně, že Rusové nepřijdou, a pak svůj text myslel tak, jak ho napsal, jako stoprocentně vážný požadavek. Nebo, pro případ, že vojska přijdou, chtěl lidi, dokud je čas, donutit k tomu, aby zaujali principiální postoj, ze kterého pak bude těžké ustoupit. Prostě tu situaci záměrně vyhrotil drsným gestem. Násilným. Přišlo by mi to vaculíkovské.
Zdá se mi pravděpodobnější to první. Nezapomínejte, že Vaculík nebyl autor té myšlenky. A důvod, proč si to u něho lidé z Akademie věd objednali, byl jen ten, aby lidé do září, do sjezdu komunistické strany, neusnuli. Aby nepřestali být aktivní. Ale na druhé straně je pravda, že většina z nich byli komunisté, kteří proti režimu sice bojovali, ale nadále ho vnímali jako systém, který chtěli jenom zlepšit. Kdežto když Vaculík psal Dva tisíce slov, věděl, že už to vylepšit nejde.

Mimochodem, měl on mezi reformními komunisty nějakého známého politika, s kterým se mohl aspoň občas na rovinu bavit?
Nikdy se žádným politikem nemluvil, nikoho ani neznal. Na ústředním výboru byl ale přesto člověk, který mu byl nakloněný. Václav Slavík. Dodnes mu občas telefonuje... Slavík ho sledoval. A když se na ÚV hlasovalo o Vaculíkově vyloučení, byl Slavík proti. Další byli František Vodsloň a František Kriegel.

Snažím se porozumět tomu, jestli Vaculík ve svých představách společenské změny počítal se spoluúčastí někoho nahoře. Nebo jestli si myslel, že je to všechno na lidech dole a že celý aparát musí být smeten.
On nikdy s žádným vedením nepočítal. Není politik ani organizátor, neplánoval věci dopředu jako Pavel Kohout. Věřil víc na lidi dole. Neměl ani tendenci se s někým seznamovat. Bylo mu absolutně lhostejné, kde kdo sedí.

Pro vás byly Dva tisíce slov text adekvátní situaci?
Já jsem to zase četla, až když to bylo hotové. Werich, který podepsal mezi prvními, telefonoval, jestli to může použít ve svém televizním pořadu se Škutinou. Říkal, že se mu to líbí. Já jsem mu odpověděla: Ale pane Werichu, nezdá se vám, že je Vaculík na ty komunisty mírný? Mně to bylo málo. Werich mi řekl, že je to přesně na hranici možného.

Co jste si myslela, že by tam správně mělo být?
Mělo to být formulované mnohem ostřeji.

Jak? Vaculík zrušil vedoucí úlohu strany, žádal bojkot funkcionářů, napsal tam: Ignorujte jejich dveře. Co jste žádala vy?
Myslela jsem, že tam měly být pojmenované minulé zločiny. Popravy. Zúčtování s nimi za padesátá léta. To tam nebylo.

Po roce šedesát devět komunisté, kteří zůstali ve straně, udělali z Dvou tisíc slov symbol Pražského jara. Kdo souhlasil a svůj souhlas neodvolal, byl vyhozen z práce. A Vaculíka stavělo Rudé právo a další noviny do role hlavního viníka, v podstatě svůdce. Řekla jste, že bezprostředně po srpnu si Vaculík takovou roli nepřipouštěl, ale je-li tlak dlouhodobý a silný – a tento byl –, začne člověk pochybovat. Přihodilo se vám něco takového?
Už jsem řekla, že Vaculík to určitě neprožíval tak, že by někoho poškodil. Vůbec o tom nemluvil. Vždycky byl toho názoru, že každý jedná sám za sebe a sám za všechno nese odpovědnost. Někdy říkal: Neměli to podepisovat. Cizí strasti si nepřipouštěl.

To mi přijde takové skoro titánské.
Ale to je Vaculík.

Rozumem to jde pochopit, ale rozum je podle mě jenom povrch. Podle mě se s ničím tak snadno ve skutečnosti vypořádat nejde. Samozřejmě že bylo jasné, že vinu za okupaci nesou Rusové plus ti, kdo zde s nimi kolaborovali. Ale myslím si, že lidé jako vy a Vaculík si museli klást otázku, jestli se v roce šedesát osm chovali adekvátně situaci. Jestli nebyli naivní.

Tady můžu mluvit jen za sebe. Řekla jsem, že jsem Pražskému jaru nevěřila jako trvalé obnově. Ačkoliv se tehdy vzchopil celý národ a vyvinul mnohem větší energii než po listopadu osmdesát devět, myslela jsem si, že hlavně v novinách nebylo nutné jít do toho tak radikálně. Na dvoře v Brumově jsme na sebe s Vaculíkem křičívali, říkala jsem, že Rusové to tak nenechají a nebudou situaci tolerovat – a Ludvík Kozáček, jeho bratranec, řekl: No toto snad si nemyslíš! To řekne Vaculíkova žena? Později, když už tady Rusové byli, mi řekl, že jsem jako prorok.

Myslela jsem si tenkrát, že kdyby novináři posouvali hranice relativní svobody pomaleji, že by vydržela déle. Vaculík se mnou nesouhlasil, říkal, že to bylo správné, jak to bylo. A já si to dodatečně myslím s ním. Bylo dobře, že to tak vyvřelo, že se narovnalo chápání Sovětského svazu. Lidé si uvědomili, na čem jsou.

Vy sami jste se nesetkali s výčitkami lidí, kteří podepsali Dva tisíce slov a pak za to byli perzekvováni?

Ale ano, za Vaculíkem třeba přišli kluci ze Semil, o kterých psal, studenti, kteří potom byli všichni zničeni a povyhazováni ze škol... Nebo náš Ondráš někde jako zedník byl pro materiál, mluvil s nějakým skladníkem, a když mu řekl, že je Vaculík, vyčetl mu ten chlap: Panu Vaculíkovi se nic nestalo, ale my – vyjmenoval známé – jsme to odnesli.

Převažovaly ale jiné reakce, na podzim šedesát osm a ještě v devětašedesátém roce nám chodilo třeba sto dopisů denně. Solidárních.

Zas mu něco našeptávám

To jste ani nemohli stačit přečíst?
Byla jsem na to sama, Vaculík už tehdy nebýval doma. Vůbec dnes nevím, jak jsem to přežila. A tenkrát už mě taky sledovali estébáci, Martinovský, který nás měl na starosti, za mnou chodil... Jednou mi říkal, že mám nějak moc návštěv. Já jsem mu odpovídala opatrně: No, když přijede někdo z příbuzných z Moravy, tak přijde... A on: My víme, kolik máte návštěv. Osm denně! Tehdy jsem snad ani nespávala.

Vzpomínám si, že jsem třeba chtěla prát, a znovu a znovu jsem musela hřát vodu do pračky, protože k nám v jednom kuse někdo zvonil. Ty dopisy jsme pak kvůli adresám lidí zničili. Tenkrát jsme ještě neměli Dobřichovice, kde byla kamna, a tak jsem všechny papíry rozstříhala a spláchla do záchodu.

Myslím si, že ten, kdo hledá odpověď na otázku, jak Vaculík odhadoval svůj osud po sovětské okupaci, najde jednu z pravděpodobných odpovědí v závěru Morčat, knihy, kde zachytil přerod země z relativně normální v normalizovanou. Vypravěč tam v jakési podzemní kobce potkává „nejnebezpečnějšího člověka, jakého si v životě uměl představit", svou vlastní smrt, nekonečně krutou a bolestnou. Je z toho vidět, že Vaculík si to, že může být zavražděn, uměl představit.
Už jsem myslím řekla, že jsem nikdy nedomýšlela strach. Ale Vaculík věci domýšlí a uvědomuje si nebezpečí. Předem. To jsou Morčata. On se vždycky musí všeho zbavit tím, že to napíše. Ten strach, který u něho po okupaci musel být velký – vždyť Rusové vždycky, v Maďarsku, v Polsku, své nepřátele buď odvlékali, nebo popravovali –, ten strach tím pak částečně zmizel.